

המצוה של תשובה

הרב ארי דוד קאהן

1. שו"ת משפט כהן (ענייני ארץ ישראל) סימן קכח ד"ה ובעצם הדבר

ובעצם הדבר, מאי דפשיטא לי' להג"ר חיד"א דתשובה קרויה מ"ע אינו דבר פשוט. שהרי לשון הרמב"ם בריש ה' תשובה מורה, שהתשובה אינה בכלל מ"ע, אלא שהמצוה היא שכשיעשה תשובה אז יתודה, וכיון שאין התשובה מ"ע ממילא אין גם הוידוי בכלל עשה המנתקת את הלאו, כיון שאין מצוה באה כ"א אחר התשובה, והתשובה עצמה אינה בכלל מ"ע, דס"ל להרמב"ם שלא מצינו בפירוש שאמרה תורה בלשון מצוה על התשובה, ואף על פי שהיא סגולה יקרה לכפר על העונות, מ"מ מצות עשה אינה.

2. רמב"ם הלכות תשובה הקדמה

הלכות תשובה. מצות עשה אחת, והיא שישוּב החוטא מחטאו לפני ה', ויתודה. ובאור מצוה זו ועיקרים הנגזרים עמה בגללה, בפסקים אלו

3. רמב"ם הלכות תשובה פרק א הלכה א

כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה אם עבר אדם על אחת מהן בין בזדון בין בשגגה כשיעשה תשובה וישוּב מחטאו חייב להתודות לפני האל ברוך הוא שניאמר (במדבר ה' ו) "איש או אשה כי יעשו" וגו' (במדבר ה' ז) "והתודו את חטאתם אשר עשו" זה ודוי דברים. ודוי זה מצות עשה. כיצד מתודין. אומר אָנָּא הַשֵּׁם חֲטָאתִי עֲוִיתִי פָּשַׁעְתִּי לְפָנֶיךָ וְעָשִׂיתִי כֹךָ וְכָךְ וְהָרִי גַחְמִתִּי וּבִשְׁתִּי בְּמַעֲשֵׂי וְלַעֲוֹלָם אֵינִי חוֹזֵר לְדַבֵּר זֶה. וְזֶהוּ עֲקָרוֹ שֶׁל וְדוּי. וְכָל הַמְרָבָה לְהַתְּוֹדוֹת וּמֵאַרְיָךְ בְּעֵנֶנּוּ זֶה הָרִי זֶה מִשְׁבַּח. וְכֵן בְּעֲלֵי חֲטָאוֹת וְאֲשָׁמוֹת בַּעֲת שְׁמִיבִיאִין קְרִבְנוֹתֵיהֶן עַל שְׁגָגָתָן אוֹ עַל זְדוּנָן אֵין מִתְּכַפֵּר לָהֶן בְּקִרְבָּנָם עַד שְׁיַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְיִתְּוֹדוּ וְדוּי דְּבָרִים שְׁנֵאָמַר (ויקרא ה' ה) "והתודה אשר חטא עליה". וכן כל מחיבי מיתות בית דין ומחייבי מלקות אין מתכפר להן במיתתן או בלקיחתן עד שיעשו תשובה ויתודו. וכן החובל בחברו והמזיק ממנו אף על פי ששלם לו מה שהיה חייב לו אינו מתכפר עד שיתודה וישוּב מלעשות כזה לעולם שניאמר (במדבר ה' ו) "מכל חטאת האדם":

4. דברים פרק ל פסוק יא

פי המצנה הזאת אשר אנכי מצוה היום לא-נפלאות הוא ממך ולא רחקה הוא:

5. רמב"ם הלכות תשובה פרק ז הלכה ה

כל הנביאים פלן צווי על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שניאמר (דברים ל' א) "והיה כי יבאו עליך כל הדברים" וגו' (דברים ל' ב) "ושבת עד ה' אלהיך" (דברים ל' ג) "ושב ה' אלהיך" וגו':

6. רמב"ן דברים פרשת נצבים פרק ל פסוק יא

(יא) וטעם כי המצוה הזאת - על כל התורה כולה. והנכון, כי על כל התורה יאמר (לעיל ח' א) "כל המצוה אשר אנכי מצוה היום", אבל "המצוה הזאת" על התשובה הנזכרת, כי והשבות אל לבבך (בפסוק א) ושבת עד ה' אלהיך (בפסוק ב) מצוה שיצוה אותנו לעשות כן. ונאמרה בלשון הבינוני לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. והטעם, לאמר כי אם יהיה נדחך בקצה השמים ואתה ביד העמים תוכל לשוב אל ה' ולעשות ככל אשר אנכי מצוה היום, כי אין הדבר נפלא ורחוק ממך אבל קרוב אליך מאד לעשותו בכל עת ובכל מקום: וזה טעם בפיו ובלבבך לעשותו - שיתודו את עונם ואת עון אבותם בפיהם, וישוּבו בלבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר (לעיל פסוק ב) אתה ובניך בכל לבבך - כמו שפירשתי (שם):

7. עבודת המלך הלכות תשובה פרק א הלכה א

[א] כל מצות שבתורה בין עשה בין לא תעשה וכו' עד סוף ההלכה. כל מקורי דברי רבנו בהלכה זו הביאם רבנו בעצמו בספר המצוות מצות עשה ע"ג בשם המכלתא וז"ל ונאמר שם במכלתא שאנחנו לא נלמוד מן הכתוב אלא חיוב הודוי למטמא מקדש (ואשר הפסוק והתודה אשר חטא עליה בא

בפרשת ויקרא במטמא מקדש וקדשיו) מנין אתה מרבה שאר כל המצוות ת"ל דבר אל בני ישראל והתודו, ומנין אף מיתות וכריתות אמר חטאתם, כל חטאתם לרבות מצות לא תעשה כי יעשו לרבות מצות עשה ושם נאמר ג"כ מכל חטאת האדם מצות שבינו לבין חבירו על הגניבות ועל הגזילות ועל לשון הרע, למעול מעל לרבות הנשבע בשם לשקר והמקלל, ואשמה לרבות כל חייבי מיתות שיתודו וכו' עיין שם עוד, ואלה המה דברי רבנו כאן.

והנה סגנון לשון רבנו כל מצות שבתורה וכו' כשיעשה תשובה, וישוב מחטאו חייב להתודות, ולא הזכיר רבנו כלל עיקר חיוב התשובה (לא כאן ולא בספר המצוות כי אם ברמזיו בריש ההלכה מצות עשה אחת והיא שישוב החוטא מחטאו לפני ה' ויתודה) כי אם חיוב הוידוי כשעושה תשובה, ועיקר חיוב התשובה הרי מפורש הוא בכתוב והשבות אל לבבך וכו' ושבת עד ה' אלקיך, ועי' להרמב"ן ז"ל מה שפירש כי המצוה הזאת וכו' היא מצות עשה של תשובה ועי' לרבנו לקמן בפ"ז דקרא דושבת הוא הבטחה ולא מצוה וכבר עמדו ע"ז המחברים ועי' מנחת חינוך מצוה שס"ד האריך טובא לומר דהו"ב מצוות נפרדות, א' מצות התשובה, והיא מקרא דושבת, ואין הוידוי בפה מעכב הכפרה כלל, וראיה מקדושין על מנת שאני צדיק גמור וכו' דלמא הרהר תשובה בלבנו הרי דזה סגי, אולם יש עוד מצוה התלויה בוידוי פה והיא מ"ע בפני עצמה, עיין שם בכל האריכות, אמנם הרגיש בעצמו כי בדברי רבנו א"א לומר כן בשום אופן ולדעת רבנו ליכא אלא מצוה אחת דהתודו, וכן מפורש גם בס' החינוך וגם ס"ל לרבנו להדיא דודוי הפה מעכב הכפרה, ולא רק זה אלא אפילו הקבלה על להבא צריך בפה דוקא וגם זה מעכב כפרת התשובה ויבואר לקמן בזה.

אבל דברי רבנו מבוארין וברורים, דהנה באמת צריך להבין שחדשה תורה דין התשובה, ואלמלי כתבה תורה דין התשובה הרי הייתי אומר שאין צריכים לעזוב החטא ולהתחרט עליו וכי אפשר לומר כן, שהאיש העובר על איסורים שבתורה לא יעזוב חטאו כי אם יעבור עוד על האיסורים, וכן החרטה שהיא ג"כ מיסודי התשובה וכמ"ש רבנו וכן כל הראשונים ז"ל, הלא אין זה דין שהלא כמובן אם אדם עובר על איסורין, ומכיר חטאו ואינו כופר חלילה בהשי"ת בודאי יתחרט על אשר עשה, כי השחית את נפשו וענש יענש, אולם עיקר דין חידוש מצות עשה של תשובה הוא החיוב להתודות והקבלה על להבא, שזה אינו נכנס בגדר הממילא שהרי שפיר יכול לעזוב חטאו ולהתנחם עליהם ומ"מ לא יאמר דברים אלו בפיו ולא יקבל על עצמו להיות זהיר להבא בכל זה (ואמנם הרמב"ן ז"ל כתב דמדכתב בלשון בינוני הוא גם הבטחה ועי' סמ"ק יום שני מצוה נ"ג לשוב דכתיב ושבת עד ה' אלקיך ושמת בקולך) וזהו יסוד התשובה שחדשה תורה בקרא דהתודה, ומיניה דריש במכלתא דלא רק שמצות עשה זו נוהגת בשעה שמביא קרבן אלא בכל עת וזמן ואפילו בחוץ לארץ וכו' וממילא הכי מדויקים ומדוקדקים דברי רבנו דמ"ע של תשובה הוא כשיעשה תשובה וישוב מחטאו חייב להתודות והיא רק מ"ע אחת וכמ"ש גם ברמזיו, אבל דין שישוב החוטא מחטאו אין זה נכלל בכלל המ"ע שגם בלא מ"ע זו מחויב בה שהרי זהו כל קיום דיני התורה, וכי בשביל שעבר עליה נפטר מקיום התורה, וכיון שעיקר חידוש התורה בתשובה להתודות הרי בודאי שזה מעכב.

והנה עי' ביראים סי' שס"ג דנפקא ליה וידוי על קרבן משום דבכלן כתיב בהו וכפר, למדנו מוכפר שבשעה שמביא קרבן יתודה ויתחנן שימחול לו יוצרנו דילפינן מכפר יום הכפורים דתניא ביומא כ"ו וכפר בכפרת דברים הכתוב מדבר וכו' ולא הביא דרשות רבנו מקרא דוהתודה, ומטעם זה ס"ל להיראים ז"ל בסי' קכ"א דהא דצו חכמים שכל ישראל יתודו בין איש בין אשה ביוה"כ הוא תולדה למצות עשה דוידוי כהן גדול ביוה"כ, ואלו לרבנו ז"ל הוא משום דהוא זמן תשובה לכל ישראל וכמ"ש בפ"ב ה"ז, ויהיה הוידוי הזה מדאורייתא, ועי' בחינוך מ"ע שס"ה ונוהגת מצוה זו בכל מקום ובכל זמן והעובר על זה ולא התודה על חטאיו ביוה"כ שהוא יום קבוע מעולם לסליחה ולכפרה ביטל מ"ע זו וכו' הרי דעיקר מצותו ביוה"כ ואם לא שב ביום זה ביטל מ"ע, וזה אינו בלא וידוי.

כיצד מתודין אומר אנא השם חטאתי וכו'. יליף לה מוידוי כהן גדול דאמרו שם מנין שבאנא ושבשם, וכמ"ש היראים שהבאנו לעיל להדיא. ואף על גב דזה דוקא היכא דכתיב וכפר והיינו בהבאת קרבן מ"מ ס"ל לרבנו דה"ל לכל המתודין, או אפשר דכ"כ רבנו משום וידוי קרבנות אבל סתם וידוי א"צ

אנא דוקא ובמדרש רבה ויקרא וכן בילקוט ישעיהו נ"ה הנוסח מודה אני את כל אשר עשיתי לפניך וכו' יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתמחול לי וכו' ולא הזכירו אנא, ומ"ש יהי רצון זה אינו מנוסח אנא ה' עי' בסוגיא דיומא שם ובתוס' ישנים.

8. רמב"ם הלכות תשובה פרק ב הלכה ז

יום הכפורים הוא זמן תשובה לכל ליחיד ולרבים והוא קץ מחילה וסליחה לישראל. לפיכך חייבים הכל לעשות תשובה ולהתודות ביום הכפורים. ומצות ודוי יום הכפורים שיתחיל מערב היום קדם שיאכל ושמא יחנק בסעודה קדם שיתודה. ואף על פי שהתודה קדם שיאכל חוזר ומתודה בלילי יום הכפורים ערבית וחוזר ומתודה בשחרית ובמוסף ובמנחה ובנעילה. והיכן מתודה. יחיד אחר תפלתו ושלית צבור באמצע תפלתו בברכה רביעית:

9. השגות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם שכחת העשין

מצוה רביעית שנצטוונו לרשת הארץ אשר נתן האל יתברך ויתעלה לאבותינו לאברהם ליצחק וליעקב ולא נעזבה ביד זולתינו מן האומות או לשממה. ... ואומר אני כי המצוה שהחכמים מפליגין בה והיא דירת ארץ ישראל עד שאמרו (ת"כ בהר פ"ה ה"ד וכע"ז כתובו' קי ב, וש"נ, מלכים ספ"ה) שכל היוצא ממנה ודר בחוצה לארץ היא בעיניך כעובד עבודה זרה ... אם כן היא מצות עשה לדורות מתחייב כל יחיד ממנו ואפילו בזמן גלות כידוע בתלמוד במקומות הרבה. ולשון ספרי (ראה יב כט) מעשה ברבי יהודה בן בתירה ור' מתיה בן חרש ור' חנניה בן אחי ר' יהושע ור' נתן שהיו יוצאין חוצה לארץ והגיעו לפלטיה וזכרו את ארץ ישראל וזקפו את עיניהם וזלגו דמעותיהן וקראו בגדיהם וקראו המקרא הזה וירשתה וישבת בה ושמרת לעשות אמרו וישבת ארץ ישראל שקולה כנגד כל המצוות שבתורה:

10. רמב"ם הלכות מלכים פרק ה

הלכה ט - אסור לצאת מארץ ישראל לחוצה לארץ לעולם. אלא ללמד תורה או לשא אשה או להציל מן העפ"ם. ונתחזר לארץ. וכן יוצא הוא לסחורה. אבל לשפן בחוצה לארץ אסור אלא אם כן תזק שם הרעב עד ששעשה שנה דינר חטין בשני דינרין. במה דברים אמורים כשהיו המעות מצויות והפרות ביקר. אבל אם הפרות בזול ולא ימצא מעות ולא במה ישתפר ואבדה פרוטה מן הכיס. יצא לכל מקום שימצא בו רוח. ואף על פי שמתר לצאת אינה מדת חסידות שהרי מחלון וכליון שני גדולי הדור היו ומפני צרה גדולה יצאו ונתחייבו פליה למקום:

הלכה י - גדולי החכמים היו מנשקין על תחומי ארץ ישראל ומנשקין אבניה ומתגלגלין על עפרה. וכן הוא אומר (תהילים קב טו) "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחננו":

הלכה יא - אמרו חכמים כל השוכן בארץ ישראל עונותיו מחולין. שנגאמר (ישעיה לג כד) "ויבל יאמר שכן חליתי העם הישב בה נשא עון". אפלו הלא בה ארבע אמות זוכה לחיי העולם הבא. וכן הקבור בה נתפטר לו. וכאלו המקום שהוא בו מזבח כפרה. שנגאמר (דברים לב מג) "וכפר אדמתו עמו". ובפרענות הוא אומר (עמוס ז יז) "על אדמה טמאה תמות". ואינו דומה קולטתו מחיים לקולטתו אחר מותו. ואף על פי כן גדולי החכמים היו מוליכים מתיקה לשם. צא ולמד מיעקב אבינו ויוסף הצדיק: הלכה יב - לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפלו בעיר שרפה עכו"ם ואל ידור בחוצה לארץ ואפלו בעיר שרפה ישראל. שכל היוצא לחוצה לארץ פאלו עובד עבודה זרה. שנגאמר (שמואל א כו יט) "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לה עבד אלהים אחרים". ובפרעניות הוא אומר (יחזקאל יג ט) "ואל אדמת ישראל לא יבאו". כשם שאסור לצאת מהארץ לחוצה לארץ כה אסור לצאת מבבל לשאר הארצות. שנגאמר (ירמיה כו כב) "בבלה יובאו ושמה יהיו":